

“มุณีเวทาทริศากะนุเทร” และ “ศศิโกศาทริศากะนุเทร”: ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคำศัพท์บอกศักราชในจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์

บทคัดย่อ

จารึกเมืองเสมา (นม. 25, K. 1141) พบบริเวณเมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมา จารด้วยอักษรขอมโบราณ บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณ ระบุมหาศักราช 893 (พ.ศ. 1514) มีเนื้อหาว่าด้วยการแสดงความนอบน้อมต่อเทพในศาสนาฮินดู ยอพระเกียรติพระเจ้าชัวยรมันที่ 5 และข้าราชการประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาฮินดูและพุทธ พร้อมทั้งถวายข้าทาสและสิ่งของแด่ศาสนสถาน บทความนี้มุ่งเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่บอกศักราชในด้านที่ 2 คือ คำว่า “มุณีเวทาทริศากะนุเทร” ในบรรทัดที่ 3 ควรแปลว่า “ในปีมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368)” และคำว่า “ศศิโกศาทริศากะนุเทร” ในบรรทัดที่ 5 ควรแปลว่า “ในปีมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372)” เนื้อหาในมหาศักราชทั้งสองดังกล่าวเป็นการเล่าเรื่องราวในอดีตที่สอดคล้องกับจารึกบ้านพันดุง (นม. 38) ที่พบบริเวณบ้านพันดุง ตำบลพันดุง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่าจารึกเมืองเสมาถึง 142 ปี ดังนั้น จารึกเมืองเสมาด้านที่ 2 นี้จึงเป็นการยืนยันประวัติศาสตร์ที่เคยเกิดขึ้นบริเวณเดียวกัน ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ มีทั้งกลุ่มคนที่นับถือศาสนาฮินดูและพุทธอาศัยอยู่มาอย่างต่อเนื่อง

นักวิชาการอิสระ

kaweesak.w@gmail.com

บทความวิชาการ

รับบทความ: 29 พฤศจิกายน 2564

แก้ไขบทความ: 31 มกราคม 2565

ตอบรับ: 6 พฤษภาคม 2565

คำสำคัญ จารึกเมืองเสมา ภูตสังขยา จังหวัดนครราชสีมา

**“Munivedādrīśākendre” and “Śaśikośādrīśākendre”:
Some Suggestions Regarding the Words Indicating Era of
the Second Side of Muang Sema inscription**

Phramaha Kaweesak Wapeekunlaset

Abstract

Muang Sema inscription (K. 1141) was found in the archaeological site at Muang Sema, Muang Sema sub-district, Sung Noen district, Nakhon Ratchasima province. It was inscribed with ancient Khom script, written in Sanskrit and ancient Khmer, and dated Śaka 893 (971 AD). Its content begins with the worship of Hindu deities and the eulogy of Jayavarman V, and mentions the government officials constructed the sculptures in Hinduism and Buddhism and offered slaves and offerings to sacred place. This article aims to present the suggestions regarding the Sanskrit words indicating era of the second side of Muang Sema inscription. Those were the word “munivedādrīśākendre” in line 3 and the word “śaśikośādrīśākendre” in line 5. The former should be translated as “in the era of the king of the Śakas 747 (825 AD)”, while the latter should be translated as “in the era of the king of the Śakas 751 (829 AD)”. The content of these two eras conveyed historical narratives consistent with the Ban Phan Dung inscription, which was 142 years older than the Muang Sema inscription discovered in the area of Ban Phan Dung, Phan Dung sub-district, Khamtaleso district, Nakhon Ratchasima province. Therefore, the content of the

Independent scholar

kaweesak.w@gmail.com

Academic Article

Received: 29 November 2021

Revised: 31 January 2022

Accepted: 6 May 2022

second side of the Muang Sema inscription confirms the history that happened in the same area. It also shows that this area is important and sacred. There were both Hindu and Buddhist groups living continuously.

Keywords: Muang Sema inscription, Bhūtasamkhyā,
Nakhon Ratchasima province

1. บทนำ

จารึกหลักหนึ่งพบบริเวณเมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2526 จารึกหลักนี้เป็นแผ่นศิลาหินทรายสีเทา มีขนาดกว้าง 46 ซม. สูง 99 ซม. หน้า 10 ซม. จารด้วยอักษรขอมโบราณ บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณ มีข้อความจำนวน 3 ด้าน คือ ด้านที่ 1 มี 25 บรรทัด ด้านที่ 2 มี 27 บรรทัด และด้านที่ 3 มี 31 บรรทัด ได้รับการกำหนดทะเบียนวัตถุที่ “นม. 25” ตามประวัติระบุว่า “*ราชฎรตำบลเสมาได้พบจารึกนี้และนำมามอบให้กรมศิลปากรเมื่อพุทธศักราช 2526*” (กรมศิลปากร, 2564, น. 134; อ่ำไพ คำโท, 2549ก, น. 238-239) หากแต่ในใบบันทึกข้อความของอ่ำไพ คำโท ซึ่งลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2527 พิมพ์ในหนังสือรวมบทความและศิลาจารึก (พ.ศ. 2549) กลับระบุว่า “*เป็นจารึกที่คุณดนตรีตราไมท ส่งมาให้อ่าน-แปล ให้*” (อ่ำไพ คำโท, 2549ข, น. 450-451) ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่คลังพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (คลังกลาง) จังหวัดปทุมธานี¹

อ่ำไพ คำโท เรียกจารึกหลักนี้ว่า “**จารึกเมืองเสมา**” ตามสถานที่พบ โดยอ่านและแปลทั้งภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณไว้ 2 ส่วนวน กล่าวคือ ส่วนแรกตีพิมพ์ในหนังสือจารึกในประเทศไทย เล่ม 3 ที่จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร (2564, น. 134-147) ส่วนที่สองตีพิมพ์ในหนังสือรวมบทความและศิลาจารึก (อ่ำไพ คำโท, 2549ก, น. 238-254) Pou (2001, pp. 115-118) อ่านแปลเฉพาะภาษาเขมรโบราณในด้านที่ 2 แล้วแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส โดยเรียกจารึกหลักนี้ว่า “*Stèle de Sema (Korat) (K.1141)*” Shastri (2014, pp. 99-114) பிரவரตเป็นอักษรเทวนาครี โรมัน และแปลเฉพาะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษ โดยเรียกจารึกหลักนี้ว่า “*Muang Sema*

---

¹ เชื้อเพื่อข้อมูลโดยคุณธันยธรณ์ วรรณโพธิ์พร นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนหนังสือจารึกในประเทศไทย เล่ม 3 ให้ข้อมูลว่าอยู่ที่กรมศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา (กรมศิลปากร, 2564, น. 134)

inscription” และจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 420-443) อ่านใหม่จากสำเนาจารึกแล้วปริวรรตเป็นอักษรโรมัน จากนั้นแปลเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งถือว่าเป็นสำนวนแปลล่าสุด

จารึกเมืองเสมานี้ได้รับมหาศักราช 893 (ตรงกับ พ.ศ. 1514) ในด้านที่ 2 บรรทัดที่ 12² ถือว่าอยู่ในช่วงต้นรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 (พ.ศ. 1511-1544) มีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

ด้านที่ 1 มี 25 บรรทัด (ภาพที่ 1) บทที่ 1-6 แสดงความนอบน้อมต่อเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ได้แก่ พระศิวะ พระวิษณุ พระพรหม พระนางปารวตี และพระนางสรัสวตี, บทที่ 7-14 ยกพระเกียรติพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2, บทที่ 15-25 กล่าวสรรเสริญท่านราชครูชื่อทมนุสะในแง่มุมต่าง ๆ และการที่ท่านได้ประดิษฐานศิวลึงค์และรูปพระนางทศคา

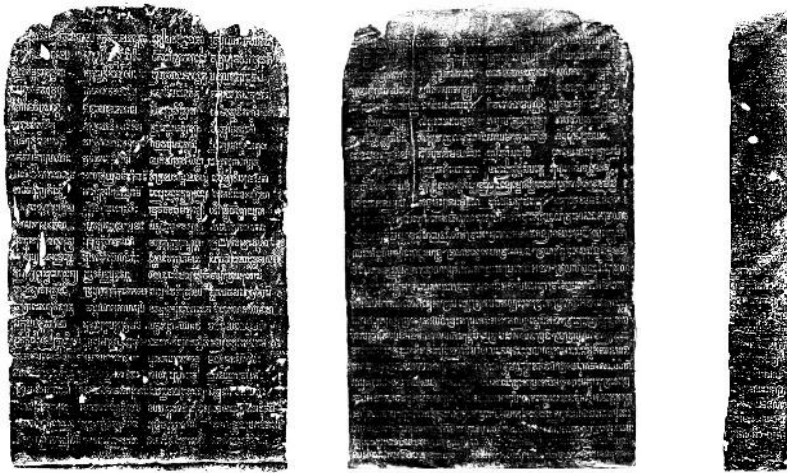
ด้านที่ 2 มี 27 บรรทัด (ภาพที่ 1) บทที่ 1 กล่าวถึงพราหมณ์ยัชญวราหะสั่งให้เบิกพระเนตรรูปเคารพพระศิวะ, บทที่ 2 สั่งให้ประดิษฐานรูปพระวิษณุ, บทที่ 3 พระศิวีตสะได้ประดิษฐานพระพุทธรูป รูปพระเทวี, บทที่ 5 ท่านศิขรสวามีได้ประดิษฐานศิวลึงค์, บทที่ 6-11 กล่าวถึงผู้เป็นอธิบดีของวิษัยชื่อศรีทฤดมภักตีสิงหวรมันสร้างที่อยู่ถวายเป็นของและข้าทาสแต่ศิวลึงค์ สร้างอาศรม อาราม ถวายข้าวสาร รวมถึงสร้างพระพุทธรูป จากนั้นในส่วนของภาษาเขมรโบราณระบุมหาศักราช 893 (พ.ศ. 1514) ตระลาวศรีทฤดมภักตีสิงหวรมันทำพิธีเบิกเนตรพระกัมรเตงอัญราชยะ พร้อมกับถวายภาษนะ ข้าทาส ข้าวสาร แต่พระกัมรเตงอัญราชยะ จากนั้นได้ประดิษฐานพระกัมรเตงอัญปรเมศวรและพระกัมรเตงอัญภควดี พร้อมทั้งถวายที่กัลปนาแต่พระกัมรเตงอัญทั้ง 2 และมาบักศิลาจารึกต่อหน้ากำแพงอัญราชกุลมหามนตรี และกล่าวถึงระเบียบปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ไปจนถึงคำอวยพรและคำสาปแช่ง

² ข้อความภาษาเขมรโบราณว่า “893 คก ปญจมี เกตุ ฆาลุคฺณ” (มหาศักราช 893 ขึ้น 5 ค่ำ เดือนฆาลุคฺณ (เดือน 4)) (กรมศิลปากร, 2564, น. 141, 144; อัมไพ คำโท, 2549, น. 249-250; Pou, 2001, pp. 115-116)

ด้านที่ 3 มี 31 บรรทัด (ภาพที่ 1) แต่บรรทัดที่ 1-16 ซ้ำรูป ที่เหลือเป็นรายชื่อ
ข้าทาสที่คาดว่าน่าจะถวายแด่ศาสนสถาน³

ภาพที่ 1

สำเนาจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับจากซ้ายไปขวา

ที่มา: จาก ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (2564)

จากเนื้อหาโดยสังเขปจะเห็นได้ว่าจารึกหลักนี้มีการสรรเสริญเทพเจ้า การขอ
พระเกียรติพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ระบุชื่อบุคคลสำคัญ เช่น พรหมภณีย์ชญูวราหะ
ศรีทฤตมภักตีสิงหอรมัน ราชกุลมahamanตรี ไปจนถึงการประดิษฐานรูปเคารพในทาง
ศาสนาฮินดู เช่น รูปเคารพพระศิวะ พระนางปารวตี ศิวลึงค์ ทั้งยังมีพระพุทธรูปด้วย
จึงน่าจะเป็นจารึกที่มีความสำคัญยิ่งอีกหลักหนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5

³ สรุปลงจากเนื้อหาทั้งหมดในจารึกเมืองเสมา ดูเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร (2564, น. 136-146) จิตรพัฒน์
ประพันธ์วิทยา และเคอิกะ ซาโตะ (2564, น. 422-443) อ่ำไพ คำโท (2549ก, น. 239-253) และ Pou (2001,
pp. 115-117)

สำหรับประเด็นที่ผู้เขียนสนใจนำเสนอในบทความนี้ คือ คำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ระบุศักราชในด้านที่ 2 บรรทัดที่ 3 และ 5 ซึ่งมีผู้แปลไว้หลายสำนวน ดังนี้

1) คำว่า “**มุณีเวทาทุริสาเกนุเทร**” ในบรรทัดที่ 3 อ่าไฟ คำโทแปลสำนวนแรกว่า “**ในปีมหาศักราช 847 (พ.ศ. 1468)**” (กรมศิลปากร, 2564, น. 145) แปลสำนวนที่สองว่า “**ในปีมหาศักราช 737 (พ.ศ. 1358)**” (อ่าไฟ คำโท, 2549ก, น. 247) จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 436, 442) แปลว่า “**ในศักราชที่กำหนดด้วยภูเขา (7) เวท (4) มุณี (7)**” (In the era of the king of the Śakas 747)

2) คำว่า “**ศศิโกศาทุริสาเกนุเทร**” ในบรรทัดที่ 5 อ่าไฟ คำโท แปลสำนวนแรกว่า “**ในปีมหาศักราช 863 (พ.ศ. 1484)**” (กรมศิลปากร, 2564, น. 145) แปลสำนวนที่สองว่า “**ในปีมหาศักราช 761 (พ.ศ. 1382)**” (อ่าไฟ คำโท, 2549ก, น. 247) Shastri (2014, p. 113) แปลว่า “**ในปีที่ 75 ของศกะ**” (In the year 75 of the Śaka) และจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 436, 442) แปลว่า “**ในศักราชที่กำหนดด้วยภูเขา (7) โกสะ (5) พระจันทร์ (1)**” (In the era of the Śaka 751)

จากคำแปลที่ต่างกันดังกล่าวจะเห็นว่าทำให้ระยะเวลาของศักราชต่างกัน ตั้งแต่หลักสิบไปจนถึงหลักร้อย ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าสมควรจะแปลว่าอย่างไรกันแน่ เพราะคำแปลที่ต่างกันย่อมมีผลต่อการตีความประวัติศาสตร์ จึงเป็นข้อสังเกตที่จะนำเสนอในบทความนี้ แต่วก่อนที่จะเสนอข้อสังเกตนั้นจะขอปูพื้นความรู้เรื่อง คำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ใช้แทนตัวเลขในเบื้องต้นก่อน

2. “**ภุตสังขยา**” คืออะไร

ในวัฒนธรรมภาษาสันสกฤต มีคำศัพท์ประเภทหนึ่งที่ใช้แทนตัวเลข มีชื่อเรียกว่า “**ภุตสังขยา**” แปลว่า “**จำนวนของภุตผี**” (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 205) หรือ “**ตัวเลขที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิต**” (Ramasubramanian & Sriram, 2011, p. 441,

อ้างถึงใน นิพัทธ์ แยมเดช, 2564, น. 585) เป็นระบบที่นำคำศัพท์แสดงวัตถุสิ่งของหรือมโนคติที่ทุกคนรู้กันดีว่ามีความสัมพันธ์กับจำนวนตัวเลขมาใช้แทนการบอกตัวเลขโดยตรง (Joseph, 2016, p. 19, อ้างถึงใน ญัฐพล บ้านไร่ และชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2564, น. 36) เช่น พระจันทร์มีดวงเดียว คำศัพท์ทุกคำที่หมายถึงพระจันทร์ จึงใช้แทนเลข 1, มือนี่มี 2 ข้าง คำศัพท์ทุกคำที่หมายถึงมือ จึงใช้แทนเลข 2 เป็นต้น

ภุตสังขยาที่นำมาใช้แทนตัวเลขนั้นส่วนใหญ่จะเป็นคำนามที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดปรัชญา คติทางศาสนา และศาสตร์ความรู้ของอินเดีย (ญัฐพล บ้านไร่ และชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2564, น. 45) บ้างว่าใช้เพื่อความชัดเจนในการระบุตัวเลข เพราะคำเหล่านั้นเป็นจำนวนที่ไม่เปลี่ยนแปลง คงที่อยู่เสมอไม่ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป (ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2558, น. 2,613-2,614; พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, 2551, น. 33) บ้างว่ากวีใช้เพื่อที่จะแสดงความรอบรู้ในด้านปรัชญาและศาสนา (ญัฐพล บ้านไร่ และชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2564, น. 45) มักจะพบในตำราภาษาสันสกฤตด้านดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ รวมถึงในจารึก (Sarma, 2019, p. X; Sircar, 1965, p. 228) ส่วนในวัฒนธรรมภาษาบาลีจะเรียกคำศัพท์ประเภทนี้ว่า “สังเกตสังขยา” แปลว่า “จำนวนที่นับตามการสังเกต” ดังปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยมัญชรี (พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, 2551, น. 32-43) และ “โลกสังญัญกิตสังขยา” แปลว่า “จำนวนที่ชาวโลกหมายรู้ร่วมกัน” ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ (พระสิริรัตนปัญญาเถระ, 2555, น. 74)

จารึกภาษาสันสกฤตบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากมักจะใช้ภุตสังขยาเพื่อบอกศักราช (ดูเพิ่มเติมใน ชะเอม แก้วคล้าย, 2542, น. 104-109) รวมถึงจารึกภาษาบาลีก็มีใช้อยู่บ้าง หากแต่พบไม่มาก (ดูเพิ่มเติมใน ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2558, น. 2,612-2,613; พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี และทรงธรรม ปานสกฤษ, 2562, น. 55-56, 62-63)

อนึ่ง ภุตสังขยาที่มากกว่า 1 คำเรียงต่อกัน มักลำดับคำแบบย้อนทาง คือ ศัพท์แรกแทนจำนวนหลักหน่วย ส่วนศัพท์ในลำดับถัดไปแทนหลักสิบ หลักร้อย หรือ

หลักพัน ตามลำดับ (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 231) การวางลำดับคำเช่นนี้พบมากในจารึก การแปลศัพท์ที่เป็นภูตสังขยาจึงจะแปลจากศัพท์ด้านหลังย้อนมาด้านหน้า⁴ เช่น คำว่า “ทวารภูตารุโตะ” ในจารึกเขาน้อย แยกศัพท์เป็น “ทวาร” แปลว่า “ช่อง ทวาร ประตู” ใช้แทนเลข 9 + “ภูต” เป็นชื่อของธาตุทั้ง 5 ใช้แทนเลข 5 + “อรุต” หมายถึง “อายตนะภายนอกทั้ง 5” ใช้แทนเลข 5 แม้คำศัพท์จะเรียงเป็นเลข 955 หากแต่ในการแปลจะต้องเรียงตัวเลขจากศัพท์ด้านหลังย้อนมาด้านหน้าเป็นเลข 559 ซึ่งเป็นมหาศักราช จากนั้นบวกด้วย 621 จึงจะเท่ากับ พุทธศักราช 1180

3. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคำศัพท์ระบุศักราชในจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2

ในหัวข้อนี้จะเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคำแปลของคำว่า “มุณีเวทาทุริศาเกนุเทร” ในบรรทัดที่ 3 และคำว่า “ศศิโกศาตุริศาเกนุเทร”⁵ ในบรรทัดที่ 5 โดยจะทบทวนคำแปลที่ผ่านมาในรูปแบบตารางที่ 1 และ 2 ดังนี้

⁴ อย่างไรก็ตาม มีบางครั้งที่พบว่าไม่ได้เป็นไปตามกฎเกณฑ์นี้ โดยอาจมีการลำดับคำศัพท์ไปตามปกติจากซ้ายไปขวา เช่น ศศิวิหนีเวทหฤศ (1-3-4-3) แทนศักราช 1343 ไม่ใช่ 3431 หรือบางครั้งมีความซับซ้อนอันเนื่องจากการใช้ศัพท์ปกติและศัพท์ภูตสังขยาไปพร้อมกัน เช่น คำว่า “ยมสุรยุ” แปลว่า “คูแห่งพระอาทิตย์” แทนศักราช 1212 เนื่องจากศัพท์ว่า “สุรยุ” ใช้แทนเลข 12 ดังนั้น คูแห่งเลข 12 จึงเท่ากับ 1212 (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 231-232)

⁵ ในที่นี้อ้างตัวบทที่อ่านใหม่โดยจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิกะ ซาโตะ (2564, น. 425, 429) ทั้งนี้ กรมศิลปากร (2564, น. 140) อ่ำไพ คำโท (2549ก, น. 242) และ Shastri (2014, p. 112) อ่านว่า “ศศิโกศาตุริศาเกนุเทร” ทั้งสองคำนี้ต่างกันแต่เพียงสระอิตที่คำว่า “ศศิ” โดยคำนี้แปลว่า “พระจันทร์” ส่วน “ศศ” แปลว่า “กระต่าย”

ตารางที่ 1

คำว่า “มุนิเวทาทุริศาเกนุเทร” ในบรรทัดที่ 3 และคำแปลสำนวนต่าง ๆ

ผู้แปล	มุนิ	เวท	อหุริ	รวมเป็นศักราช
กรมศิลปากร (2564, น. 145)	7	4	8	มหาศักราช 847 (พุทธศักราช 1468)
อ่ำไพ คำโท (2549ก, น. 247)	7	3	7	มหาศักราช 737 (พุทธศักราช 1358)
จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และ เคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 436, 442)	7	4	7	มหาศักราช 747 (พุทธศักราช 1368)

ตารางที่ 2

คำว่า “ศศิโกศาทุริศาเกนุเทร” ในบรรทัดที่ 5 และคำแปลสำนวนต่าง ๆ

ผู้แปล	ศศิ	โกศ	อหุริ	รวมเป็นศักราช
กรมศิลปากร (2564, น. 145)	3	6	8	มหาศักราช 863 (พุทธศักราช 1484)
อ่ำไพ คำโท (2549ก, น. 247)	1	6	7	มหาศักราช 761 (พุทธศักราช 1382)
Shastri (2014, p. 113)	-	5	7	In the year 75 ⁶ of the Śaka
จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และ เคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 436, 442)	1	5	7	มหาศักราช 751 (พุทธศักราช 1372)

⁶ ไม่ทราบเหตุผลว่าทำไม Shastri (2014, p. 113) แปลเป็นเพียงตัวเลขสองหลักกว่า 75 ไม่ได้แปลตัวเลขตัวสุดท้าย อาจเป็นไปได้ว่าการตกหล่นนี้เกิดจากกระบวนการพิมพ์

จากคำแปลหลายสำนวนที่ต่างกันข้างต้นจะเห็นว่าทำให้ระยะเวลาของ ศักราชต่างกันตั้งแต่หลักสิบไปจนถึงหลักร้อย ซึ่งก่อให้เกิดความสงสัยและมีผลต่อการตีความประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ ในบรรดาคำแปลต่างสำนวนเหล่านั้น มีเพียง จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 436) เท่านั้นที่ให้ความหมายของแต่ละ คำไว้ด้วย⁷ อย่างไรก็ตาม เพื่อความกระจ่างชัดในที่นี้ ผู้เขียนจะแยกคำศัพท์แต่ละคำ พร้อมกับให้ความหมายที่ละเอียดกว่าเดิม โดยค้นหาความหมายจากพจนานุกรม และเอกสารที่มีผู้ค้นคว้ารวบรวมไว้ ดังต่อไปนี้

3.1 คำว่า “**มุณีเวทาทุริศาเกนุเทร**” ในบรรทัดที่ 3 แยกศัพท์ได้ว่า มุณี + เวท + อทุริ + ศาเกนุเทร แต่ละคำมีความหมายดังนี้

“**มุณี**” แปลว่า “**ฤๅษี**” ใช้แทนเลข 7 เนื่องจากหมายถึงฤๅษีโบราณทั้ง 7 (ส. สปรตฺรุษี) ผู้สวดคัมภีร์พระเวท ซึ่งได้แก่ อตฺริ วสิษฺฐุระ กุตสะ เระกะ อคฺสฺตยะ กุคิกะ และวยฺสฺวะระ คัมภีร์ศตปถพราหมณะให้ชื่อต่างออกไปว่า อตฺริ วสิษฺฐุระ วิศวามิตร กัศยปะ โคตมะ ภารทวาชะ และชมทคฺนิ ส่วนมหาภารตะให้ชื่อว่า อตฺริ วสิษฺฐุระ กรตุ มรีจิ อังคิรฺส ปุลหะ และปุลสฺตยะ อนึ่ง มหาฤๅษีทั้ง 7 นี้เป็นบุคลาธิษฐานของดาว 7 ดวง ของกลุ่มดาวจระเข้อีกด้วย (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 219; Sircar, 1965, p. 232)

“**เวท**” แปลว่า “**คัมภีร์พระเวททั้ง 4**” ได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และ อถรรพเวท จึงใช้แทนเลข 4 ทั้งนี้ คำศัพท์อื่นที่หมายถึงพระเวทคือ “**ศฺรุติ**” ก็ใช้แทน เลข 4 เช่นเดียวกัน (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 214; Sircar, 1965, p. 231)

“**อทุริ**” แปลว่า “**ภูเขาสี่**” หมายถึงเทือกเขาสี่สำคัญ 7 เทือก ที่แบ่งประเทศ อินเดียเป็นส่วน ๆ ได้แก่ มเหนทระ เหมวันตะ สหยะ ศุกติมัด ฤกษะ วินธัย และ ปารีปาทระ (หรือปารียาตระ) ส่วนในวรรณคดีสันสกฤตหมายถึงเอานิชทะ เหมกฺฐุ นีละ

⁷ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 436) แปลโดยให้ความหมายของแต่ละ คำศัพท์ไว้ว่า “ในศักราชที่กำหนดด้วยภูเขาสี่ (7) เวท (4) มุณี (7)” และ “ในศักราชที่กำหนดด้วยภูเขาสี่ (7) โกศะ (5) พระจันทร์ (1)” ต่างจากคำแปลสำนวนอื่นที่แปลเป็นตัวเลขไปเลย โดยไม่ได้ให้ความหมายของแต่ละคำศัพท์

เศวตະ ศฤงคิน มาलयวัต และคันธมาทน์ ทั้งนี้ คำศัพท์อื่นที่หมายถึงภูเขา เช่น ภูธร นค อค อจล ไสล คิริ ปรวต ก็ใช้แทนเลข 7 เช่นเดียวกัน (ณัฐพล บ้านไร่ และชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2564, น. 42; อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 219; Sircar, 1965, p. 232)

“**ศาเกนุทฺร**” แปลว่า “ปี่ของพระราชแห่งชาวศกะ” (Monier-Williams, 1989, p. 1,061) หมายถึง “มหาศักราช” นั่นเอง

เมื่อรวมกันโดยนับจากตัวเลขด้านหลังมาด้านหน้า จะได้มหาศักราช 747 จากนั้นบวกด้วย 621 ก็จะได้เท่ากับ พ.ศ. 1368 ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นด้วยกับคำแปลของ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิกะ ซาโตะ (2564, น. 436, 442) ทั้งนี้ สามารถ ยืนยันคำแปลนี้ได้จากจารึกบ้านพันดุงที่ระบุเหตุการณ์และศักราชเดียวกัน หากแต่ใช้ คำต่างกันว่า “ฤษีเวทจรุจเคน” แปลได้ว่า “ในศักราช (ที่กำหนดด้วย) ม้า (7) เวท (4) และฤษี (7)” (ดูเพิ่มเติมใน พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2564, น. 405-406, 418)

3.2 บรรทัดที่ 5 คำว่า “ศศิโกศาทุริศาเกนุทฺร” แยกศัพท์ได้ว่า ศศิ + โกศ + อทุริ + ศาเกนุทฺร แต่ละคำมีความหมายดังนี้

“**ศศิ**” แปลว่า “พระจันทร์” เนื่องจากมีเพียงหนึ่งเดียวจึงใช้แทนเลข 1 ทั้งนี้ คำศัพท์อื่นที่หมายถึงพระจันทร์ เช่น จนุทฺร อินุทฺร อพฺช ก็ใช้แทนเลข 1 เช่นเดียวกัน (ณัฐพล บ้านไร่ และชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2564, น. 41; อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2560, น. 210; Sircar, 1965, p. 230)

“**โกศ**” แปลว่า “ฝัก, ปลูก” เป็นศัพท์เชิงปรัชญา หมายถึงฝักหรือปลูกที่ ห่อหุ้มอาตมัน 5 ประการ ปราภฏในคัมภีร์ไตตติรียะ-อุปนิษัต ได้แก่ (1) อันนมยโกศะ-ฝักคืออาหาร (2) ปราณมยโกศะ-ฝักคือพลังงาน (3) มโนมยโกศะ-ฝักคือจิตใจ (4) วิชญานมยโกศะ-ฝักคือความรู้ และ (5) อานันทมยโกศะ-ฝักคือความสุข (ดูเพิ่มเติมใน สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2562, น. 70-71; Satpathy, 2018, pp. 36-37) ศัพท์นี้จึงใช้แทนเลข 5

“**อทุริ**” แปลว่า “ภูเขา” ใช้แทนเลข 7 ดังคำอธิบายที่ได้กล่าวไปแล้ว

“**ศาเกนุท**” แปลว่า “ปีของพระราชชาแห่งชาวศกะ” (Monier-Williams, 1989, p. 1,061) หมายถึง “มหาศักราช”

เมื่อรวมกันโดยนับจากตัวเลขด้านหลังมาด้านหน้า จะได้มหาศักราช 751 จากนั้นบวกด้วย 621 ก็จะได้เท่ากับ พ.ศ. 1372 ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นด้วยกับคำแปลของ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ ทั้งนี้ สามารถยืนยันคำแปลนี้ได้จาก จารึกบ้านพันดุงที่ระบุเหตุการณ์และศักราชเดียวกัน และใช้คำศัพท์ที่เหมือนกันอีกด้วยว่า “**ศศิโกศาทุริศากวเท**” แปลได้ว่า “ในปีของชาวศกะ (ที่กำหนดด้วย) ภูเขา (7) โกศ (5) และพระจันทร์ (1)” (ดูเพิ่มเติมใน ชะเอม แก้วคล้าย, 2530, น. 94; พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2564, น. 405, 407)

จากข้อคิดเห็นดังกล่าว ผู้เขียนจะนำเสนอคำแปลใหม่ทั้งหมดในบทที่ 1-6 ของจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 ในหัวข้อถัดไป

4. คำแปลใหม่ของจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 บทที่ 1-6 (บรรทัดที่ 1-6)

จากการนำเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคำศัพท์บอกศักราช ในที่นี้ผู้เขียนจะเสนอ คำแปลใหม่ของจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 เฉพาะบรรทัดที่ 1-6 (นับเป็นร้อยกรองได้ 6 บท)^๘ โดยจะปริวรรตจากอักษรโรมันที่จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 422, 426) อ่านใหม่จากสำเนาจารึกโดยตรงเป็นอักษรไทย และจะแปลใหม่เป็นสำนวนของผู้เขียน^๙ ดังนี้

^๘ ร้อยกรองภาษาสันสกฤตในจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 มีทั้งหมดจำนวน 11 บท ที่เหลือเป็นภาษาเขมรโบราณ ดูเพิ่มเติมได้ใน กรมศิลปากร (2564, น. 134-147) จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 420-443) อ่ำไพ คำโท (2549ก, น. 238-254) และ Shastri (2014, pp. 99-114)

^๙ อาศัยคำแปลของจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ (2564, น. 435-436) เป็นแนวทาง

- 4.1 - - สุนิहितสุยาสุมิโน วิษเย ปารุววตีปเตะ ।
 เยน ยชฎวราหสุ ส อุนุมิถนมการยตุ ॥1॥

ท่านยชฎวราหะได้สั่งให้เขา (อาจหมายถึงศรีทฤถมภักตีสิงหรวมัน) ทำพิธี
 เบิกพระเนตรของพระผู้เป็นสวามีของนางปารวตี (หมายถึงพระศิวะ) ซึ่งได้รับ
 การประดิษฐานไว้ ณ วิษัยแห่งนี้

- 4.2 เอกตุร สงคตา มุรุตติ- สสุธาปีตา สมภูศารุงคิโนะ ।
 ศรีวัตเสนาตุร ปุรวว ยา สธา มคฺนา จิรกาลตะ ॥2॥

ณ ที่แห่งเดียวกันนี้ พระศรีวัตสะได้เคยประดิษฐานรูปเป็นที่รวมกันของ
 พระศัมภุ (พระศิวะ) และพระศารุงคิน (พระวิษณุ) (หมายถึงพระหริหระ) ซึ่งจมอยู่ใน
 น้ำเป็นเวลานานแล้ว

- 4.3 มุณีเวทาทุริศาเกนุเทร มุณีนุทุรปุรติมา ปุณะ ।
 เตนาปี ยชฺวนา สุธานเ สุธาปีตา ศงฺกราทุ ปุรติ ॥3॥

พระศรีวัตสะผู้ทำพิธีนั้นได้ประดิษฐานรูปประติมาของพระผู้เป็นจอมแห่งมุณี
 (มุณินทร์ = พระพุทธเจ้า) ไว้อีก ณ สถานที่ถัดจากรูปพระคังกร (พระศิวะ) ในศักราช
 (ที่กำหนดด้วย) ภูเข (7) พระเวท (4) และมุณี (7) (มหาศักราช 747 = พุทธศักราช
 1368)

- 4.4 ภูยศุ คีลามयी เทวี   สุถาปีตา สุกตาทู ปฺรติ ।
 นามูนา ศรีศรีขรสุวามิ-   ทฺวิเชน วรยชฺวนา ॥4॥

พราหมณ์ชื่อศรีศรีขรสุวามิซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีที่ดี ได้ประดิษฐานรูปพระเทวี
 ที่ทำจากศิลาขึ้นมาอีก ถัดจากรูปพระสุคต (พระพุทธเจ้า)

- 4.5 ศศิโกศาทุริศาเกนุเทฺร   นราธิปตินา ปฺนะ ।
 คิวเตโช มหาลฺลึงค์   ปฺรติ เทวฺยาเช ปฺรติษฺฐิตฺม ॥5॥

พระราชาน (นราธิปติ) ได้ประดิษฐานศิวลึงค์ขนาดใหญ่ที่รวมอำนาจของพระศิวะ
 ถัดจากรูปพระเทวี เพิ่มขึ้นมาอีก ในศักราช (ที่กำหนดด้วย) ภูเขา (7) ผี (5) และ
 พระจันทร์ (1) (มหาศักราช 751 = พุทธศักราช 1372)

- 4.6 อิทฺมฺนฺมีลฺย ยสุ สทฺม   ลิงฺครูเป มเหศฺวเร ।
 โรปฺยาปตฺรมทาทุ ภกฺตฺยา   ทาสนาํ ปญฺจวิงฺศติม ॥6॥

หลังจากได้เบิกเนตรศิวลึงค์ขนาดใหญ่อันนี้ เขา (ศรีทฤดมภักตีสิงหรวรมัน) ก็
 ได้ถวายที่อยู่ ชนเงิน และทาสจำนวน 25 คน แต่พระมเหศวร (พระศิวะ) ในรูปของ
 ศิวลึงค์ ด้วยความภักดี

จากเนื้อความในจารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 บทที่ 1-6 ข้างต้นสรุปได้ว่า
 ทานัยชฎวราหะซึ่งเป็นพราหมณ์คนสำคัญในราชสำนักของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5

ได้สั่งให้ศรีทฤดมภักตีสึงหอรมันทำพิธีเบิกพระเนตรของพระศิวะ ณ วิษัยแห่งนี้¹⁰ (อสุมินุ วิษัย) ซึ่งในอดีต ณ ที่แห่งเดียวกันนี้ (เอกตฺร อตฺร) ได้เคยมี 2 เหตุการณ์เกิดขึ้น ดังนี้

1. ในปีมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368) พระศรีวัตสะมาประดิษฐานรูปเคารพพระหริหระและพระพุทธรูป

2. ในปีมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372) พราหมณ์ศรีศิขรสวามีได้ประดิษฐานรูปพระเทวีขึ้นอีกถัดจากพระพุทธรูป และพระราชินีได้ประดิษฐานศิวลึงค์ขนาดใหญ่ถัดจากรูปพระเทวี

จากนั้น หลังจากที่ศรีทฤดมภักตีสึงหอรมันได้เบิกพระเนตรศิวลึงค์เรียบร้อยแล้ว ตามคำสั่งของท่านยัชญวราหะแล้วก็ได้ถวายที่อยู่ ชนเงิน และทาส 25 คน แต่ศิวลึงค์ทั้งนี้ในบทที่ 7-11 ได้เล่าต่อไปว่า ศรีทฤดมภักตีสึงหอรมันได้ถวายข้าวสาร สร้างอาคาร อาราม เบิกพระเนตรรูปเคารพของพระตถาคตองค์ที่ 7 รวมไปถึงทำการบูชาอย่างยิ่งใหญ่ (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิกะ ซาโตะ, 2564, น. 436-437)

นอกจากนี้ ในส่วนภาษาเขมรโบราณบรรทัดที่ 12-27 ได้ระบุมหาศักราช 893 (พ.ศ. 1514) กล่าวถึงศรีทฤดมภักตีสึงหอรมันทำพิธีเบิกพระเนตรพระกัมรเตงอัญราชยะพร้อมกับถวายภาชนะ ข้าวทาส ข้าวสาร แต่พระกัมรเตงอัญราชยะ รวมถึงได้ประดิษฐานพระกัมรเตงอัญปรเมศวรและพระกัมรเตงอัญภควดี พร้อมทั้งถวายที่กัลปนาแด่พระกัมรเตงอัญทั้ง 2 และมาบักศิลาจารึกต่อหน้ากำแพงอัญราชกุลมหามนตรี และกล่าวถึงระเบียบปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ไปจนถึงคำอวยพรและคำสาปแช่ง (กรมศิลปากร, 2564, น. 145-146; อัมไพ คำโท, 2549ก, น. 249-251)

มีข้อสังเกตว่าเนื้อหาในส่วนภาษาสันสกฤตบทที่ 2-5 ที่กล่าวถึงพระศรีวัตสะและพราหมณ์ศรีศิขรสวามีนั้นเป็นการเล่าย้อนอดีตที่เคยเกิดขึ้น ณ วิษัยแห่งนี้ ไม่ใช่

¹⁰ “วิษัย” (ส. วิษัย) เป็นหน่วยการปกครอง ที่อาจเทียบได้กับ “จังหวัด” ในปัจจุบัน (ดูเพิ่มเติมใน อภินันท์ สงเคราะห์, 2544, น. 148-151)

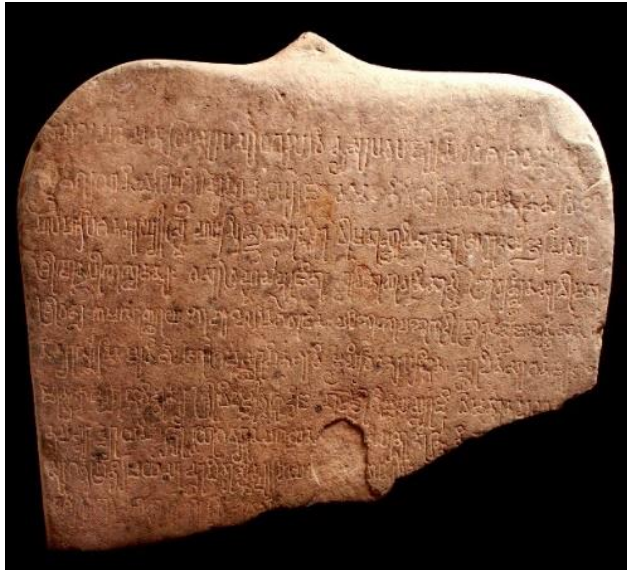
เรื่องราวในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ทั้งนี้ พบว่าเนื้อหาส่วนนี้สอดคล้องกับจารึกบ้านพันดุง (นม. 38) ที่พบในบริเวณบ้านพันดุง ตำบลพันดุง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะนำเสนอในหัวข้อถัดไป

5. ความสัมพันธ์กับจารึกบ้านพันดุง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา

จารึกบ้านพันดุง (ภาพที่ 2) เป็นจารึกที่พบในบริเวณบ้านพันดุง ตำบลพันดุง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต จารด้วยอักษรสมัยหลังปัลลวะ ระบุมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372) มีเนื้อหาว่าด้วยพระศรีวิตสะประดิษฐานุรูปเคารพพระหริหระ พระวิษณุ และพระพุทธรูป ในมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368) และพราหมณ์ศรีศิษฏ์สรวิษณุประดิษฐานุรูปพระสุคตในปีมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372) (ชะเอม แก้วคล้าย, 2530, น. 93-94; พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2564, น. 401, 406-407)

ภาพที่ 2

จารึกบ้านพันดุง

ที่มา: จาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัยนครราชสีมา. (ม.ป.ป.).

จารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 บทที่ 2-5 ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับจารึกบ้านพันดุง ซึ่งแม้จารึกทั้งสองจะมีอายุห่างกัน 142 ปี แต่ก็มีเนื้อหาที่สอดคล้องกัน รวมถึงมีความแตกต่างกันบางประการ ดังตารางเปรียบเทียบเนื้อหาต่อไปนี้¹¹

---

¹¹ ปรับปรุงจาก พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ (2564, น. 417-418)

ตารางที่ 3

เปรียบเทียบลำดับเหตุการณ์ในจารึกบ้านพันดุงและจารึกเมืองเสมา

ลำดับเหตุการณ์	จารึก บ้านพันดุง	จารึก เมืองเสมา
1. ในปีมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368)	มี	มี
1.1 พระศรีวัตสะประดิษฐานรูปเคารพพระหริหระ	มี	มี
1.2 รูปเคารพพระหริหระจมน้ำมาเป็นเวลานานแล้ว	ไม่มี	มี
1.3 พระศรีวัตสะประดิษฐานรูปพระราหูเป็นต้น	มี	ไม่มี
1.4 พระศรีวัตสะประดิษฐานรูปของพระวิษณุ พร้อมกับ ถวายเป็นโค ที่ดิน ทอง ช้าง ม้า เครื่องอุปโภค พร้อมด้วย คนใช้แต่พระวิษณุ	มี	ไม่มี
1.5 เหล่ามุนีได้สร้างอาศรมพร้อมกับสระน้ำ	มี	ไม่มี
1.6 พระศรีวัตสะประดิษฐานพระพุทธรูปถัดจากรูป พระศิวะ	มี แต่ไม่ได้บอก ว่า "ถัดจากรูป พระศิวะ"	มี
2. ในปีมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372)	มี	มี
2.1 พราหมณ์ศรีศิขรสวามีได้ประดิษฐานรูปพระสุคต	มี	มี
2.2 พราหมณ์ศรีศิขรสวามีได้ประดิษฐานรูปพระเทวีที่ ทำจากศิลาถัดจากพระพุทธรูป	จารึกชำรุด	มี
2.3 พระราชาประดิษฐานศิวลึงค์ถัดจากรูปพระเทวี	จารึกชำรุด	มี

จากตารางเปรียบเทียบลำดับเหตุการณ์ข้างต้น จะเห็นถึงเหตุการณ์ที่สอดคล้องกันเป็นส่วนมาก แต่ก็มี ความต่างกันบางประการ ซึ่งมีข้อน่าสังเกตดังนี้

1) ในลำดับ 1.1 และ 1.2 จารึกทั้งสองหลักระบุตรงกันว่าพระศรีวัตสะประดิษฐานรูปเคารพพระหริหระ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าจารึกเมืองเสมาระบุ

รูปเคารพนี้ได้จมน้ำมาเป็นเวลานานแล้ว จึงเป็นไปได้ว่ารูปเคารพนี้อาจจะจมอยู่ในน้ำจริง และอยู่ในความรับรู้ของคนในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 กระจ่างเมืองเสมาไม่ได้ระบุเพิ่มเติมว่ามีการนำรูปเคารพนี้ขึ้นมาจากน้ำหรือไม่

2) ในลำดับ 1.6 จารึกเมืองเสมาระบุว่าพระศรีวิวัตสะประดิษฐานพระพุทธรูปถัดจากรูปพระศิวะ แต่จารึกบ้านพันดุงไม่ได้ระบุไว้ว่ามีการประดิษฐานรูปพระศิวะอย่างไรก็ตาม เป็นไปได้ว่า “รูปพระศิวะ” ในจารึกเมืองเสมาดังกล่าว อาจสื่อถึงรูปพระหริหระก็เป็นได้

3) จารึกบ้านพันดุงระบุว่าพราหมณ์ชื่อว่าศรีศิขรสรสวามี (ส. ศรีศิขรสรสวามี) หากแต่จารึกเมืองเสมาใช้ว่าศรีศิขรสรสวามี (ส. ศรีศิขรสรสวามี) สันนิษฐานว่าเป็นคนเดียวกัน แต่ที่ชื่อต่างกันอาจเป็นเพราะจารึกทั้งสองหลักมีระยะเวลาที่ห่างกันถึง 142 ปี จึงเป็นไปได้ที่ความทรงจำในการรับรู้ชื่อเดิมอาจคลาดเคลื่อนไปบ้าง

4) ในลำดับ 2.1 จารึกบ้านพันดุงระบุว่าพราหมณ์ศรีศิขรสรสวามีได้ประดิษฐานรูปพระสุคตไว้ในเมือง หากแต่บรรทัดที่ 10 ของจารึกบ้านพันดุงชำรุดเสียหายไปมาก จึงไม่ทราบเนื้อหาต่อจากนั้น อย่างไรก็ตาม จารึกเมืองเสมาได้ให้รายละเอียดว่าพราหมณ์ศรีศิขรสรสวามีได้ประดิษฐานรูปพระเทวีที่ทำจากศิลาถัดจากรูปพระพุทธรูปและพระราชูปถัมภ์ประดิษฐานศิวลึงค์ถัดจากรูปพระเทวี (ลำดับ 2.2 และ 2.3) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าส่วนที่ชำรุดหายไปของจารึกบ้านพันดุงอาจมีเนื้อความตรงกับจารึกเมืองเสมาดังกล่าว

5) จารึกเมืองเสมาแสดงรายละเอียดการประดิษฐานรูปเคารพที่เป็นไปตามลำดับอย่างชัดเจน โดยใช้คำภาษาสันสกฤตว่า “ปรกติ” ที่แปลว่า “ถัดจาก” ดังความว่า (1) “...ประดิษฐานรูปประติมาของพระผู้เป็นจอมแห่งมุนี (มุนินทร = พระพุทธเจ้า) ไว้ที่ ณ สถานที่ถัดจากรูปพระคังกร (พระศิวะ)” (2) “...ได้ประดิษฐานรูปพระเทวีที่ทำจากศิลาขึ้นมามาก ถัดจากรูปพระสุคต (พระพุทธรูปเจ้า)” และ (3) “...ได้

ประดิษฐ์ฐานศิวลึงค์ขนาดใหญ่ที่รวมอำนาจของพระศิวะ **ถัดจากรูปพระเทวี** เพิ่มขึ้นมาอีก”

จากเนื้อความข้างต้นทำให้เห็นภาพการประดิษฐ์ฐานพระพุทธรูป รูปพระเทวี และศิวลึงค์ที่อาจตั้งอยู่ใกล้ ๆ กัน ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้สูงว่าเรื่องราวในจารึกบ้านพันดุงยังอยู่ในการรับรู้ของคนในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 โดยมีวิธีการถ่ายทอดเรื่องราวไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

จากการเปรียบเทียบเนื้อหาในจารึกบ้านพันดุงและจารึกเมืองเสมา ซึ่งมีอายุห่างกันถึง 142 ปีนี้สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในบริเวณเดียวกัน เป็นไปได้ว่าพื้นที่แห่งนี้มีความสำคัญ มีกลุ่มคนทั้งที่นับถือศาสนาฮินดู (ทั้งไสวณิกายและไวษณพนิกาย) และศาสนาพุทธอาศัยอยู่ และถูกใช้สอยมาอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าตามประวัติของจารึกบ้านพันดุงระบุว่าจารึกนี้ถูกพบที่หมู่บ้านพันดุง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2530 โดยนายยนต์ ชิมสันเทียะ ชาวบ้านในหมู่บ้านพันดุง (ชะเอม แก้วคล้าย, 2530, น. 91) แต่จากเนื้อหาของจารึกนี้ที่สอดคล้องกับจารึกเมืองเสมาซึ่งพบที่บริเวณเมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ดังนั้น จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า แท้จริงแล้วจารึกบ้านพันดุงถูกเคลื่อนย้ายมาจากบริเวณเมืองเสมา

6. บทสรุป

คำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ใช้บอกศักราชในจารึกเมืองเสมา (นม. 25, K. 1141) ด้านที่ 2 มีจำนวน 2 คำ คือ คำว่า “มุณีเวทาทุริศาเกนุเทฺร” ในบรรทัดที่ 3 และคำว่า “ศศิโกศาทุริศาเกนุเทฺร” ในบรรทัดที่ 5 ทั้งสองคำนี้มีผู้แปลแตกต่างกันอย่างน้อย 3 สำนวน จึงทำให้ตัวเลขศักราชต่างกันไปตั้งแต่หลักสิบจนถึงหลักร้อย จากการศึกษานี้ ในบทความนี้ ผู้เขียนเห็นด้วยกับคำแปลของจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ

(2564, น. 436) ที่แปลคำว่า “**มุณีเวทาทุริศาเกนุเทร**” ในบรรทัดที่ 3 ว่า “**ในศักราช (ที่กำหนดด้วย) ภูเขา (7) พระเวท (4) และมุณี (7)**” นับเป็นมหาศักราช 747 (ตรงกับ พ.ศ. 1368) และแปลคำว่า “**ศศิโกศาทุริศาเกนุเทร**” ในบรรทัดที่ 5 ว่า “**ในศักราช (ที่กำหนดด้วย) ภูเขา (7) ฝัก (5) และพระจันทร์ (1)**” นับเป็นมหาศักราช 751 (ตรงกับ พ.ศ. 1372)

เหตุการณ์ที่ปรากฏในมหาศักราชทั้งสองนี้เล่าย้อนเรื่องราวในอดีตที่เคยเกิดขึ้นว่าพระศรีวิวัตสะได้เคยประดิษฐานรูปเคารพพระหริหระและพระพุทธรูปในปีมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368) และพราหมณ์ศรีศิขรสวามีได้ประดิษฐานรูปเคารพพระเทวีที่ทำจากศิลา รวมถึงมีพระราชชาติประดิษฐานศิวลึงค์ในปีมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372) ซึ่งมหาศักราชทั้งสองนี้สอดคล้องกับจารึกบ้านพันดุง (นม. 38) ที่พบบริเวณบ้านพันดุง ตำบลพันดุง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา ที่มีอายุเก่ากว่าจารึกเมืองเสมาถึง 142 ปี ดังนั้น จารึกเมืองเสมา ด้านที่ 2 จึงเป็นการยืนยันประวัติศาสตร์ที่เคยเกิดขึ้นบริเวณเดียวกันนี้ ทั้งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ ถูกใช้สอยมาอย่างต่อเนื่อง มีทั้งกลุ่มคนที่นับถือศาสนาฮินดู ไศวนิกาย ไวษณพนิกาย และศาสนาพุทธอยู่อาศัยมาโดยตลอด

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2564). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 2). หอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และเคอิโกะ ซาโตะ. (2564). จารึกเมืองเสมา. ใน สมบัติ
มั่งมีสุขศิริ (บรรณาธิการ), *จารึกสันสกฤตที่สำคัญในอินเดียและเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1* (น. 420-443). นิติธรรม.
- ชะเอม แก้วคล้าย. (2530). จารึกพระศรีวิไลสังฆารูป อักษรปัลลวะ ภาษา
สันสกฤต. *ศิลปากร*, 31(5), 91-96.
- ชะเอม แก้วคล้าย. (2542). ศัพท์สันสกฤตในศักราช. ใน *จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา,
กวรรณิการ์ วิมลเกษม, สุนทรี พิธินสาร, จตุพร ศิริสัมพันธ์, นพชัย แดงดีเลิศ,
พิมพ์พรรณ ไพบุลย์หวังเจริญ, มนทิรา วงศ์ชะอุ่ม และสมภาพ มีสบาย
(บรรณาธิการ), 80 ปี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร รวมบทความวิชาการ
ด้านจารึกและเอกสารโบราณ* (น. 104-109). พิมพ์ที่ตั้ง เซ็นเตอร์.
- ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. (2558). การใช้สังเกตสังขยาในจารึกกัลยาณี. *Veridian E-Journal,
Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์
และศิลปะ*, 8(2), 2,607-2,615.
- ณัฐพล บ้านไร่ และชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. (2564). ภูตสังขยาในคัมภีร์พหุหัตปาราศร
โหราศาสตร์. *มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 18(1), 35-46.
- นิพัทธ์ แยมเดช. (2564). *อดังการในบทสดุดีพระเกียรติในจารึกภาษาสันสกฤตของ
พระเจ้าชัยวรมันที่ 7* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

- พระคันทสราภิวังศ์. (2551). *วฤตตรัตนนาคร และวฤตโตทยมัญชรี การศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบชั้นหลักษณ*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม.
- พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวี และทรงธรรม ปานสกุณ. (2562). *จารึกโคกสวายเจก: จารึกภาษาบาลีในอาณาจักรเขมรโบราณ. มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 5(1), 51-67.
- พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. (2564). *จารึกบ้านพันดุง. ใน สมบัติ มั่งมีสุขศิริ (บรรณาธิการ), จารึกสันสกฤตที่สำคัญในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 (น. 401-419). นิตินกรม.*
- พระสิริรัตนปัญญาเถระ. (2555). *วชิรสารัตถสังหคะ (แยม ประพันธ์ทอง, ผู้แปล). ม.ป.ท.. (ต้นฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2078).*
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัยราชสีมา. (ม.ป.ป.). *ศิลาจารึกบ้านพันดุง*. <https://www.finearts.go.th/mahavirawongmuseum/view/12487-ศิลาจารึกบ้านพันดุง--Ban-Phan-Doong-Stone-Inscription->
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (26 มิถุนายน 2564). *จารึกเมืองเสมา*. <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/353>
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2562). *ภูมิปัญญาอินเดียโบราณ: ประวัติศาสตร์และปรัชญาทางสายกลางแบบพุทธ พราหมณ์ เซน. สยามปริทัศน์.*
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (2560). *ภูตสังขยา: ศัพท์แทนจำนวนในวัฒนธรรมภาษาสันสกฤต. ใน ชานปีวิชช์ ทัดแก้ว (บรรณาธิการ), คีร์ตนะประดับนภา (น. 203-236). โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- อภิรักษ์ สงเคราะห์. (2544). *สถาบันกษัตริย์เขมรโบราณจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13 [สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.*

- อ่ำไพ คำโท. (2549ก). จารึกเมืองเสมา. ใน *รวมบทความและศิลาจารึก* (น. 238-254).
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อ่ำไพ คำโท. (2549ข). ใบบันทึกคำขอรังชุดที่ 1 และชุดที่ 2. ใน *รวมบทความและ
ศิลาจารึก* (น. 450-454). มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- Monier-Williams, M. (1989). *A Sanskrit-English dictionary* (Reprint). Motilal
Banarsidass.
- Pou, S. (2001). Stèle de Sema (Korat) (K.1141). In S. Pou (Ed.), *Nouvelles inscriptions
du Cambodge II&III* (pp. 115-118). École Française d'Extrême-Orient.
- Sarma, S. R. (2019). *A descriptive catalogue of Indian astronomical instruments:
Abridged version*. tradition GmbH.
- Satpathy, B. (2018). Pancha Kosha theory of personality. *The International Journal
of Indian Psychology*, 6(2), 33-39.
- Sircar, D. C. (1965). *Indian epigraphy*. Motilal Banarsidass.
- Shastri, S. V. (2014). *Sanskrit inscriptions of Thailand*. Vikas Computer & Printers.